

STANOWISKO

III Ogólnopolskiego Kongresu Odnowy Wsi

Podlesice (Gmina Kroczyce), województwo śląskie
29 maja 2009 r.

W roku bieżącym mija 12 rocznica zaistnienia w Polsce odnowy wsi jako kierunku zmian oblicza obszarów wiejskich, a jednocześnie sprawdzonej metody działania na rzecz rozwoju wsi. W tym okresie odnowa wsi udowodniła swoją skuteczność jako nowatorskie podejście na rzecz trwałego i zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, stając się w niektórych regionach kraju znaczącym ruchem społecznym, mobilizującym w wielu wypadkach wielką aktywność społeczną, przy użyciu relatywnie niewielkich środków publicznych. Zaletą odnowy wsi okazała się przede wszystkim zdolność do generowania trwałych zmian o charakterze jakościowym w przestrzeni i życiu społeczności lokalnych.

W okresie swego funkcjonowania odnowa wsi okazała się skuteczną alternatywą w stosunku do mechanizmów stosowanych w polityce rozwoju wsi (zarówno na szczeblu rządowym, jak i na poziomie województw samorządowych oraz gmin). W odróżnieniu od programów finansowanych ze źródeł unijnych czy krajowych, które w dużej mierze miały charakter punktowej interwencji - odnowa wsi uruchamiała zwykle trwałe procesy rozwojowe. Projekty odnowy wsi (zarówno o charakterze inwestycyjnym, jak i nieinwestycyjnym) inspirowały kolejne działania liderów wiejskich i wspierających ich wspólnot sołeckich, często powodując efekt „śnieżnej kuli”. Kluczem sukcesu były: skuteczne odbudowanie wspólnoty, ożywienie komunikacji wewnątrz społeczności wiejskiej, odtworzenie lub aktywizacja świadomego przywództwa wiejskiego oraz wprowadzenie efektywnych mechanizmów planowania strategicznego na poziomie wsi.

Odnowa wsi jako istotna tendencja w rozwoju lokalnym i regionalnym (nie jako działanie sektorowe) zafunkcjonowała jak dotąd w kilku regionach kraju (w województwach: opolskim, pomorskim, śląskim, dolnośląskim). Liderem odnowy wsi pozostaje w Polsce województwo opolskie. Dobrze rozwinięty regionalny program odnowy wsi istnieje również w województwie śląskim, w którym działania na rzecz odnowy wsi są realizowane w modelu partnerskim – wspólnie przez Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego i Śląski Związek Gmin i Powiatów (model ten jest godny polecenia również innym regionom kraju). W tych dwóch regionach odnowa wsi jest mocno osadzona w ramach funkcjonującej polityki regionalnej, kreowanej przez samorządy województw, co pozwoliło na uruchomienie rozbudowanych i kompleksowych programów o solidnych instrumentach wsparcia, co stanowi, obok zaangażowania mieszkańców i wsparcia ze strony gminy jeden z kluczowych warunków sukcesu i trwałości procesu odnowy wsi.

Analizując dotychczasowy dorobek odnowy wsi w warunkach polskich, uczestnicy III Ogólnopolskiego Kongresu Odnowy Wsi przedkładają Rządowi i Parlamentowi Rzeczypospolitej Polskiej, a w szczególności samorządom województw poniższe wnioski i postulaty:

1. Ze względu na swoje pozytywne efekty odnowa wsi powinna uzyskać „prawo obywatelstwa” w polskiej polityce regionalnej, realizowanej zarówno na poziomie ogólnopolskim, jak i województw samorządowych, co powinno znaleźć swój wyraz w **zwiększeniu liczby oraz zakresu regionalnych programów odnowy wsi**. Ze względu na duży udział obszarów wiejskich w strukturze większość polskich regionów odnowa wsi powinna stać się niezbędnym dopełnieniem instrumentów i metod stosowanych aktualnie w politykach rozwoju regionów, kreowanych przez województwa.
2. Istnieje uzasadniona obawa, że działania sektorowe nazwane „odnową wsi” przyniosą jedynie niewielką poprawę warunków życia społeczności wiejskich, gdyż wspierają one projekty inwestycyjne co do zakresu i wartości, zwykle znacznie przekraczające wcześniejsze projekty, ale nie uwzględniające kilku zasad kluczowych dla odnowy wsi jako metody rozwoju, tj. realnej oddolności działania, znaczącego wkładu mieszkańców, planowania rozwoju z udziałem liderów wiejskich czy szerszego dostępu dla zainteresowanych społeczności. Do rzeczywistej poprawy jakości życia **konieczne jest uruchamianie procesów rozwojowych, wyrażających się wieloma zharmonizowanymi ze sobą inicjatywami**. Inicjowanie tych procesów może następować w ramach znacznie łatwiej dostępnych, bardziej kompleksowych, a przy tym mniej biurokratyzowanych programów regionalnych. W efekcie regionalne programy odnowy wsi uruchamiając proces rozwoju, mogą wywoływać bardziej długotrwałe skutki w przeciwieństwie do rozproszonych i punktowo oddziałujących projektów (np. ze środków PROW 2007-2013 działania „Odnowa i rozwój wsi” statystycznie skorzysta zaledwie co 4 polska wieś).
3. **Polityka regionalna, której elementem jest odnowa wsi powinna zmierzać do większego i trwalszego zaangażowania mieszkańców w rozwój wsi** (przy odbudowie i umocnieniu przywództwa wiejskiego). Powinna ona dążyć do wykreowania wśród mieszkańców odpowiedzialności za los ich miejscowości oraz realnego zaangażowania w przygotowanie i realizację przedsięwzięć rozwojowych, czego wynikiem będzie ich trwałość oraz postępujące z czasem narastanie procesów rozwojowych. Podejście takie pozwala na systematyczną, prowadzoną zgodnie z planem rozwoju (strategią wiejską), poprawę sytuacji na obszarach wiejskich przy użyciu relatywnie niewielkich środków (szczególnie ważne jest uruchomienie mechanizmu skutecznej dźwigni finansowej, w której to publiczne środki finansowe są efektywnie pomnażane przez wkład własny mieszkańców). Wprowadzenie funduszu sołectkiego jest istotnym krokiem we właściwym kierunku.
4. Polityka regionalna, której elementem byłaby odnowa wsi rozumiana jako metoda ciągłych działań inspirowanych przez mieszkańców, winna być prowadzona z udziałem pełnego zaangażowania gmin i regionów oferujących społecznościom wiejskim trwale i skuteczne instrumenty wsparcia (edukacyjne, doradcze, finansowe, organizacyjne) w ramach jasno zdefiniowanych celów. Udostępniane sołectwom narzędzia wdrażania ich

strategii rozwojowych, np. w postaci konkursów grantowych winno być stosowane w sposób przemyślany i długoterminowy, w oparciu o obiektywne i czytelne kryteria dostępu. **Niezbędne jest długotrwałe i konsekwentne wspieranie społeczności wiejskich (zarówno przez gminy, jak i regiony), które uzyskują konkretne sukcesy we wdrażaniu odnowy wsi**, aby mogły stanowić inspirację i dobry przykład dla innych.

5. **Celem rozwoju obszarów wiejskich nie może być „umiastowienie” wsi, tj. narzucanie jej miejskich wzorców:** osadnictwa, architektury, kształtowania stref mieszkaniowych oraz wypoczynku i rekreacji, rozwiązywania problemów społecznych, aktywności pozazawodowych, charakteru więzi międzyludzkich i kultury. Polityka rozwoju realizowana w stosunku do przestrzeni, jak i wspólnot musi być nastawiona na **ochronę wiejskiej specyfiki i tożsamości oraz promocję wartości życia wiejskiego**, opartych na lokalnym dziedzictwie kulturowym i przyrodniczym, wzbogaconym o praktyczne i nowoczesne rozwiązania podnoszące jakość życia mieszkańców wsi.
6. Niezbywalnym elementem polityki regionalnej w stosunku do wsi musi być ochrona niepowtarzalnych wartości krajobrazu wiejskiego oraz dbałość o ład przestrzenny. **Konieczne jest uznanie dewastacji przestrzeni i degradacji krajobrazu za problemy o pierwszorzędym znaczeniu**, bez rozwiązania których rozwój zrównoważony nie będzie możliwy. Niezbędne jest także zintegrowanie lokalnych strategii rozwoju z instrumentami planowania przestrzennego. Na przyswojenie zasługują cenne doświadczenia krajów Europy Zachodniej, które rozwój obszarów wiejskich podporządkowały regionalnym programom odnowy wsi. Ich genezą była obywatelska niezgoda na utratę regionalnych wartości środowiska kulturowego i krajobrazu, wynikła ze świadomości ponoszonych strat ekonomicznych oraz zagrożenia i utraty tożsamości wspólnot wiejskich. Istotnym celem winno być zachowanie i rewitalizacja zabudowy i układu osadniczego historycznych centrów wiejskich jako przedmiotu całościowej odnowy wsi. **Polityka przestrzenna musi zmierzać do ochrony różnorodności krajobrazów wiejskich oraz skutecznej rewitalizacji zniszczonych ich fragmentów**, oraz ich kształtowania zgodnie z Europejską Konwencją Krajobrazową.
7. Przedsięwzięcia na rzecz odnowy wsi prowadzone w ramach polityki regionalnej winny również uwzględniać konieczność synergii z działaniami typu LEADER (realizowanymi w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich). Typowe przedsięwzięcia odnowy wsi z zakresu podnoszenia jakości życia, kultywowania tradycji, czy kształtowania wiejskiej przestrzeni publicznej w połączeniu z projektami, będącymi domeną podejścia LEADER, tj. z zakresu: przedsiębiorczości, edukacji, inicjatyw kulturalnych, nowoczesnych form rolnictwa i działalności pozarolniczych, wykorzystania nowoczesnych technologii informacyjnych i komunikacyjnych, kreowania produktów lokalnych, mogą stanowić o nadaniu większego dynamizmu i jakości lokalnego rozwoju. **Przekraczanie czysto lokalnego wymiaru odnowy wsi powinno się odbywać w ramach podejścia LEADER**, zapewniając mikroregionalne oddziaływanie poszczególnych, lecz sieciowo połączonych projektów odnowy wsi.

8. **Tworzenie kapitału społecznego stanowi podstawowy wyznacznik powodzenia rozwoju obszarów wiejskich w Polsce.** Dotychczasowy profil Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007–2013 niedostatecznie uwzględniał konieczność budowania i wspierania rozwoju kapitału społecznego i ludzkiego na wsi we wszystkich obszarach aktywności nie tylko w odniesieniu do rynku pracy.
9. **Zrównoważony rozwój na obszarach wiejskich może się dokonywać wyłącznie wówczas, gdy zostanie nawiązane partnerstwo „miasto-wieś”.** Koncepcja zrównoważonego rozwoju wymaga bowiem całościowego i długoterminowego podejścia do rozwiązywania problemów ekonomicznych, społecznych, środowiskowych i przestrzennych, wywoływanych przez procesy urbanizacji. Brak dotychczas koncepcji kształtowania relacji między obszarami zurbanizowanymi a terenami wiejskimi prowadzi do pogłębiania się nierównowagi w poziomie ich rozwoju – obszary zurbanizowane rozwijają się kosztem wiejskiego otoczenia. Pilnego przemyślenia i wdrożenia w polskich regionach (szczególnie najbardziej zurbanizowanych) wymaga koncepcja budowania relacji „miasto-wieś” na zasadach równorzędności jako warunku harmonijnego rozwoju przestrzennego, społecznego i ekonomicznego, spełniającego przyjęte w UE kryteria środowiskowe.
10. W odniesieniu do przyszłej perspektywy finansowej 2014-2020 **konieczne jest pełniejsze zharmonizowanie celów i instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej z Polityką Spójności i polityką regionalną** na poziomie Unii Europejskiej, na poziomie naszego Państwa, województw samorządowych i gmin. Za szczególnie istotne uważamy podporządkowanie przyszłej polityki wobec wsi orientacji, która akcentuje działania oddolne, planowanie rozwoju wsi przez mieszkańców, skutecznie budujące jakość kapitału społecznego i ludzkiego, przyczyniając się jednocześnie do rozwoju dobrowolnych relacji sieciowych o charakterze regionalnym, ogólnopolskim i międzynarodowym. Orientacja ta (w której ramach mieści się zarówno odnowa wsi, jak i działania typu LEADER) pozwoli na dalszy rozwój obszarów wiejskich, uniezależniony od dostępności wsparcia pomocowego UE, którego skala okazała się realnie znacznie mniejsza niż pierwotnie zapowiadano, a którego transfer do Polski w pewnym momencie się przecież zakończy. **Postulujemy zmianę charakteru działania sektorowego dotyczącego odnowy wsi w kierunku pojęcia całościowej odnowy/rewitalizacji przestrzeni wiejskich,** w szczególności względem najcenniejszych kulturowo miejscowości, co pozwoliłoby ochronić wyjątkowo cenne elementy wiejskiego dziedzictwa narodowego, będąc jednocześnie wkładem w zachowanie różnorodności wiejskiej Europy.